

Vihreiden politiikka

Kysymyksiä mistä, vastauksia mihin

RISTO SÄNKIAHO

Vihreiden politiikan sisällön tarkastelu voidaan aloittaa varsin erilaisista viitekehyksistä käsin. Nykyjärjestelmän kriiseistä, yhteiskunnallisesta kehityksestä, siihen liittyvästä vieraantuneisuudesta tai vaikkapa yhteiskuntatieteiden sisältäkin. Yhteiskuntatieteet ja niiden kehitystila kuvastavat osaltaan yhteiskunnan kehitystä, jos kohta tieteen tilalla on vaikutuksensa myös yhteiskunnalliseen kehitykseenkin. Yhteiskuntatieteiden viitekehysten valossahan joutuvat tutkijatkin tarkkailemaan yhteiskuntaa, mikä täten aukeaa pääasiassa vain joidenkin näkökulmien valossa tarkkailijalleen. Yhteiskuntatieteiden historiassa on selvästi havaittavissa suurten poliittisten liikkeiden vaikutus oman aikansa yhteiskuntatieteen ja yleiseen yhteiskunnalliseen ajatteluun.

1. Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria ja vihreät liikkeet

Vihreät ovat metodologisesti hyvin ongelmallinen tutkimuskohde. Lisäksi nykyinen yhteiskunnallinen todellisuus poikkeaa niin suuresti edeltävästä ajasta, että vanhat metodologiset lähtökohdat eivät ehkä edes sellaisinaan sovi nykyisen yhteiskunnan selittämiseen.

Eräs tapa tarkastella nykyisiä yhteiskunnallisia ristiriitoja on tehdä se teknisen rationalismin ja arvorationalisuuden vastakkaisuutena.¹ Nykyinen hallintokäytäntö on pitkälle teknisen ra-

tionalismin läpituokemaa, minkä vuoksi Jürgen Habermas puhuikin omassa kommunikatiivisen toiminnan teoriassaan systeemirationaalisuudesta vastakohtana arkikäytännön (Lebenswelt) kommunikatiiviselle rationaalisuudelle (Habermas 1981).² Tämä kommunikatiivinen rationaalisuus, mikä perustuu itsenäisten subjektien vuorovaikutukseen, pyrkii konsensuskeen argumentaation logiikan sääntöjen pohjalta. Täten se on selvästikin arvorationaalista.

Habermasin lähtökohtana on ollut nykyisen yhteiskunnan teoreettinen haltuunotto. Tämän vuoksi hän jakaakin järjestelmän kahtia, toisaalta systeemiin ja toisaalta elämismaailmaan (Lebenswelt). Systeemi käsittää kaikki organisoituneet hallinto- ja muut sosiaalisen toiminnan järjestelmät. Systeemin tarkastelu on peräisin funktioanalyttis-systeemiteoreettisesta perinteestä, missä hän lähtee Parsons-vaikutteisesta rakennefunktiotarkastelusta. Hän ei kuitenkaan ongelmoi rakenteiden syntyä luhmannilaisittain funktionaalis-rakenteellisenä tarkasteluna (Luhmann 1967). Habermas puhuikin systeemifunktionalismista oman näkemyksensä pohjavireenä, millä hän kuitenkin pyrkii lähinnä selvittämään systeemin sisäistä käyttäytymistä. Lebenswelt perustuu yhteiskuntatieteiden fenomenologiseen tiedetraditioon, missä käyttäytymisen perusteet ovat tämänkin vuoksi aivan erilaiset kuin systeemissä.

Kommunikatiivinen toiminta on Habermasin mukaan sosiaalisen yhdessäolon perusta ja tämä

toiminnan muoto määrää suuresti yksilöiden välistä kanssakäymistä kuin myös yksilöiden ja yhteisöjen välistä vuorovaikutusta. Sosiaalisen toiminnan kommunikatiivisuus erottaa sen myös puhtaasti luonnontieteellisestä tarkastelusta eli yhteiskuntatieteet poikkeavat ratkaisevasti luonnontieteistä. Systeemin toiminta perustuu Habermasin mukaan systeemirationaalisuuteen, mikä poikkeaa Karl Marxin ja Max Weberinkin esittämästä tavoiterationaalisuudesta siten, että systeemi kehittää tiettyssä vaiheessa systeemirationaalisuuden, mutta toisaalta elämismaailman kautta voi siihen palautua arvorationaalisuus.

Habermasin mukaan systeemirationaalisuus on kognitiivis-instrumentaalista rationaalisuutta, mikä perustuu osin eri organisaatioiden omiin säännöksiin perustuvaan käyttäytymisen kontrolliin. Systeemirationaalisuudessa organisaation jäsenten käyttäytyminen on oikeudellisesti säädelty niiden omien sääntöjen perusteella. Tällöin kognitiivis-instrumentaalinen rationaalisuus kuluu erityisesti normilainsäädännössä, mikä heijastuu oikeuden kautta myös Lebensweltiin.

Systeemi on hajonnut yhteiskunnallisen kehityksen myötä erityisesti hallintoon, talouteen ja sosiaaliseen toimintaan. Hallinnossa itsenäistyneeksi yhteiskuntasuhteeksi on tullut valta, joka määrää ihmisten aseman tässä rakenteessa. Valta heijastuu myös Lebensweltiin ja välittyy sieltä legitimitietin perusteella. Legitimitietin pitää perustua rationaalisesti hyväksytyyn arvoon eli voidaan puhua Emil Durkheimia lainaten organisesta solidaarisuudesta vastakohtana talonpoikaisyhteisön vielä yhtenäisenä sosiaalisena rakenteena olevaan yhteiskunnan mekaaniseen solidaarisuuteen.

Durkheimin mukaan talonpoikaisyhteisössä normien alkuperä oli sakraalinen. »Uskontoelämän alkeismuodot» -teoksessa on selvästi osoitettu normien tietynlainen tuonpuoleinen määräytyminen (Durkheim 1980, 367—398), mikä oli yhteiskunnassa vallitsevana aina teollisuusyhteiskunnan orgaaniseen solidaarisuuteen asti. Tämä uusi legitimitietin määräytyminen on johtanut legitimitiettikriisiin, mitä on varsin laajalti käsitelty saksalaisessa tiedetraditiossa (ks. esim. Habermas 1973). Tilanteessa, missä legitimitietti ei perustu enää mihinkään uskonnolliseen lähtökohtaansa, täytyy sen vastata entistä paremmin yhteiskunnallista todellisuutta ja kan-

san oikeustajua. Taloudessa itsenäistyneeksi yhteiskuntasuhteeksi on muodostunut vaihdanta, joka sellaisenaan määrää suuresti inhimillistä käyttäytymistä. Talous välittyy Lebensweltiin rahan ja yksityisomaisuuden muodossa.

Lebensweltissä ei vallitse systeemirationaalisuuden mukainen kognitiivis-instrumentaalinen rationaalisuus, vaan kommunikatiivinen rationaalisuus. Tämä ei ole subjekti/objekti-suhteen vanki, sillä Lebensweltissä kaikki toimijat ovat subjekteja. Kommunikatiivinen rationaalisuus perustuu toimintakykyisten subjektien keskusteluun eli Lebensweltissä toimijat loogisten perusteluiden puitteissa pyrkivät yhteisymmärrykseen. Tätä yhteisymmärrystä voidaan pitää jonkinlaisena Rousseauin esittämänä yhteistahtona, mitä Habermas ei selvemmin pyri määrittämään tai sen syntyhistoriaa selvittämään. Rousseaulaisesti Habermas lähtee siitä, että arkielämän käytännössä ihmiset pyrkivät tietynlaiseen yhteisymmärrykseen ja keskusteluprosessien kautta pystytään tällainen yhteisymmärrys saavuttamaan.

Kommunikaatio toimijoiden välillä pohjautuu perustelujen muodoille, joita Habermasilla ovat teoreettinen, käytännöllinen ja selittävä keskustelu sekä esteettinen ja terapeutinen kritiikki. Teoreettisen keskustelun ongelman ilmaisumuoto on kognitiivis-instrumentaalinen ja väittämien pätevyyden kriteerinä on totuus (Wahrheit) tai tehokkuus (Wirksamkeit). Teoreettisena keskusteluna voidaan pitää »tieteellisten» ideologioiden sanomaa. Näitä arvioitaessa totuuden mukaan joutuvat monet ideologiset hokemat uskottavuuskriisiin. Työväenlaulun sanat »meill' nälkä ain' on vieraanamme» ei enää arki kokemuksen perusteella ole totuudenmukainen eikä edes tehokaskaan.

Käytännöllisen keskustelun perustelut ovat moraaliskäytännöllisiä ja väittämien kriteerinä on toimintanormin oikeutus (Richtigkeit). Poliittista keskustelua voidaan suuressa määrin pitää käytännöllisenä ja sitä arvioidaan oikeudellisuuden mukaan. Tässä suhteessa se on lähellä weberiläistä arvorationaalisuutta, missä arvojen oikeutuksesta lähtien arvioidaan normatiiviset väittämät kestäviksi tai vääriksi.

Normatiivisen arvorationaalisuuden ehkä eniten keskusteltu lähtökohta on John Rawls'n vuonna 1971 teoksessaan »A Theory of Justice» esittämät oikeudenmukaisen yhteiskunnan perus-

periaatteet. Näitä Rawls'illa ovat mm. »mahdollisimman suureen tasa-arvoon pyrkimisen», »epätasa-arvoisuus vain huonompi-osaisten hyväksi» ja »oikeudenmukaisen säästön» -periaatteet. Näistä ja muista arvolähtökohdista käsin voidaan pyrkiä luomaan kriteerit erilaisten poliittisten toimenpiteiden oikeudellisuudelle.

Selittävän keskustelun väittämien kriteerinä on ymmärrettävyys (Verständlichkeit). Esteettisen kritiikin väittämien perustelut ovat evaluatiivisia ja niitä arvioidaan omien taidearvostusten perusteella. Terapeuttisen kritiikin väittämät ovat tunnepitoisia ja kriteerinä ilmeikkyyden totuudellisuus (Wahrhaftigkeit).

Tämäntyyppisestä arvioinnista voidaan ottaa esimerkiksi vaalikampanjaan liittyvät tv-esiintymiset. Useat ehdokkaat ovat käyneet lukuisat esiintymiskurssit ja teknisesti ovat hyvin sopeutuneet tv-kameroiden ja valojen yhteyteen, mutta katsojat eivät koe näiden »poliittisten mannekiinien» esiintymistä totuudellisena, kun taas huokaileva, suuria käsiään hierova ja jahkaileva esiintyjä koetaan todenmukaisena. Katsojat eivät tällaisissa esityksissä arvioi suorituksen lennokkuutta tai sanonnan äänekkyyttä vaan esiintymisen persoonallisuutta.

Esteettisistä kriteereistä voidaan mainita näköispatsaiden ja abstraktin taiteen suhde. Esteettisellä kriteereiden merkityksellä yleiseen maailmankuvaan ja poliittiseen ajatteluunkin on Habermasin mukaan merkitystä sillä, että taiteessa ihmiset joutuvat arvioimaan taidetta myös erilaisista taiteellisista lähtökohdista käsin eli tiettyssä taidesuunnassa on selvät kriteerit hyvän ja huonon välillä, mutta eri taidesuuntia ei voida arvioida samoilla makutottumuksilla, täten tavanomainen musta-valkoinen maailmankuva joudutaan korvaamaan monivärisillä kirjoilla.

Totalitaristisissa järjestelmissä on aina painotettu realistista taidetta. Näissä ei ihmisiä ole pyritty kehittämään ajatteleviksi olennoiksi. Realismisahan kaikille on selvää, mitä teos esittää, kun taas abstraktisessa taiteessa jokainen joutuu harkitsemaan pitkälti itse näkemystään taiteuteoksen sisällöstä. Voidaanpa jopa kärjistäen todeta, ettei ole kansanvaltaa ilman abstraktista taidetta.

Ihminen joutuu toimimaan systeemin ja Lebensweltin puitteissa täysin erilaisissa rooleissaan. Systeemirationaalisuuden kognitiivis-instrumen-

taallinen oikeuden kautta tuleva välittyminen Lebensweltiin käsittelee ihmistä yksinomaan alamaisena.

Lainsäädännössä ihminen ei voi muuta kuin mukautua oikeuden normirakenteeseen alamaisesti, sillä hän ei kovinkaan monessa tapauksessa pysty kansalaisen tavoin vaikuttamaan näihin ratkaisuihin. Kansalaistottelemattomuudella on kuitenkin viime aikoina pyritty muuttamaan tätä käytäntöä, sillä protestitoiminnan julkisuuden kautta pyritään vaikuttamaan yleiseen ajatteluun ja muuttamaan epäoikeudenmukaiseksi koettua lainsäädäntöä.

Hallinnossa ihmisen roolina on olla asiakas, mikä on implisiittisesti sanottu jopa uusimmissa Suomen hallintomenettelylaissa. Lebensweltin puolella ihminen pystyy toimimaan kuten kansalainen eli subjektina vaikuttamaan läheisiin ja hänelle merkittäviin asioihin.

Talouden liittyminen vaihdon kautta Lebensweltiin luo Lebensweltissä ihmiselle kuluttajan roolin, jossa on vielä ainakin osittain mukana itsenäistä käyttäytymistä, kun taas hänen roolinsa systeemin puolella on työläinen, joka on todella alistettu erilaisten valtahierarkioiden alaisuuteen.

Lebensweltissä ihminen pystyy toimimaan kuten subjekti, mutta systeemin puolella hän on pääsääntöisesti objekti. Tämän vuoksi nämä kaksi elämän sfääriä poikkeavat tuntuvasti toisistaan. Poliitiikka, missä ihminen on kehittynyt alamaisesta kansalaiseksi, näyttää kuitenkin systeemirationaalisuuden myötä johtavan uudenlaiseen asiakasrooliajatteluun, missä äänestäjille pyritään tarjoamaan eräänlaisia erikoistarjouksia ja saamaan äänestämään näiden erikoistarjousten mukaisesti.

2. Keino- ja arvorationaalisuuden ristiriita Vihreän liikkeen nousun taustalla

Eräissä viimeaikaisissa tutkimuksissa on asetettu varsin kyseenalaiseksi perinteisen vasemmistooikeistojoon merkitys ihmisten poliittisen ajattelun perustana (Hildebrandt ym. 1977, Bürklin 1981 ja Sänkiäho 1983). Toki oikeisto- ja vasemmistoulottuvuudella ihmiset aika selkeästi vieläkin hahmottavat politiikkaa, mutta muutkin ulottuvuudet ovat tulleet käyttöön. Esim. moni-

puoluemaissa näyttää perinteisen vasemmisto/oikeistojaon rinnalle nousseen tämän ideologisen mittapuun lisäksi pragmaattinen suhtautuminen, mikä näkyy vastakohtaisuutena hallituspuolueet/oppositiipuolueet (Farah ym. 1979, 429—433).

Nykyisen käytännön mukaisesti länsimaissa demokratioissa puolueet ovat monopolisoineet itselleen vallan. Tätä vallan monopolisointia ei ole vielä asetettu kyseenalaiseksi ja yleisesti ottaen ihmiset näkevät myös puolueet kansanvallan ja kansanvaltaisen järjestelmän toimivuuden puolustajina.

Muuttuneet yhteiskunnalliset rakenteet ja uudet yhteiskunnalliset ristiriidat saattavat kuitenkin johtaa ennen pitkään tilanteeseen, missä perinteisellä tuotantorakenteisiin pohjautuvalla ideologisella perustallaan vankasti seisovat poliittiset puolueet eivät pystykään enää integroimaan ja mobilisoimaan uusia äänestäjäjoukkoja.

Nykyistä hallitsevaa establishmentia, mikä muodostuu useissa maissa vasemmistopuolueista, ammattiyhdistysliikkeestä ja työnantajista, Maurice Duverger kutsuu teknokraattis-demokraattiseksi eliitiksi ja näkee sen ainoana kriisiojajana antiestablishmentin (Duverger 1973, 197). Ruotsalainen valtio-oppinut Nils Elvander katsoo saman kehityksen johtavan teknokraattisiin ratkaisuihin, joissa ei enää tehdä selviä poliittisia linjavalintoja, vaan vanhan establishmentin byrokraattinen koneisto toteuttaa sosiaaliteknologisia ratkaisuja (Elvander 1972, 306—307).

Teknokraattisen demokratian kaikkikattavaksi ideologiaksi on muodostunut tekninen rationaalisuus, minkä puitteissa sosiaaliset ongelmatkin nähdään eräänlaisina teknisinä optimointisovellutuksina. Näihin ratkaisuihin on yhteiskuntatieteidenkin valjastettu sosiaaliteknologisine viitekehysineen, mikä on huipentunut monessa maassa suoritettuna sosiaali-indikaattorirakenteluna. Taustalla paljastuu selvästi »isovelivaltion» päämäärät.

Teknisen rationaalisuuden puitteissa byrokraattinen koneisto eriytyy toiminnaltaan spesiaalilohkoihin, jolloin hämärtyy elämän totaliteetti. Virkamiehet puhuvat 2—3 %:n työttömyydestä, kun taas työttömyyden kohteena oleva kansalainen on 100 %:sti työtön.

Teknistä rationalismia vastaan kansalaisten arkielämän tasolla on eräänlainen eksistentiaalisuus, missä elämä muodostaa kokonaisuuden.

Tämä elämänkokemus pulppuaa heidän elinympäristöstään, missä määräävinä tekijöinä ovat asuin- ja työympäristö. Tämän elämän totaali-teettikäsityksen pohjalta ihmiset yhä enenevässä määrin pyrkivät vaikuttamaan oman elinympäristönsä olosuhteisiin.

Tekninen rationalismi on tyyppillistä vallitsevalle hallintokäytännölle, jota osaltaan leimaa hallinnon politisoituminen ja tätä kautta uudenlaiset eliittikartellit. Usein puolueen edustajana hallintojärjestelmään istutettu jäsenkirjavirkamies onkin myöhemmässä vaiheessaan vain tämän hallintokunnan edustaja puolueen erilaisissa toimikunnissa ja ohjelmatyöryhmissä. Vastaava tekninen rationaalisuus on myös muuttamassa puolueet aatepuolueista yleispuolueiksi ja masapuolueista (laajojen jäsenjoukkojen toimintaan perustuvat puolueet) uudenlaisiksi kaaderipuolueiksi (palkattuihin toimihenkilöihin perustuva toiminta), joissa puolueen palkolliset yhdessä erilaisten viranomaisten kanssa hoitavat puolueiden asioita ja tekevät mahdollisia politiikan linjavetoja, joissa niissäkin näkyy vain teknisen rationaalisuuden leima.

Eksistentiaalinen kansalaisten kokonaisvaltainen elämänasenne on eräänlainen vastalause nykyisen järjestelmän monimutkaisuudelle, jota arkielämästä käsin elävät kansalaiset eivät enää pysty ymmärtämään, puhumattakaan, että pystyisivät siihen vaikuttamaan. Vastaavasti todellinen poliittinen vaikuttaminen on melko pienen aktivistijoukon käsissä, minkä vuoksi suuri osa kansalaisista, erityisesti ns. alamaisluokkaan kuuluvista, on täysin tällaisen vaikuttamisen ulkopuolella. Alamaiset ovat lähinnä liittyneet poliittiseen järjestelmäämme luottamuksen ja auktoriteettiuskon kautta, kun taas poliittinen integraatio on laajamuotoisen osallistumisen ja vaikuttamisen kautta kiinnittänyt varsinaiset kansalaiset tähän järjestelmään (Pesonen ym. 1979, 439).

Teknisen rationalismin tunkeutuminen hallinnon eräänlaiseksi kattavaksi perusideologiaksi on tuonut sen ja arkielämän väliin tiettyjä jännitteitä. Järjestelmän puitteissa tyydytään pikeminkin kausaaliseen ajatteluun, kun taas arkielämässä ajattelun ja toimintojen selittäminen on teleologista. Järjestelmään muodostuvat omat eliittikartellinsa, kun taas Lebensweltissä vaikuttavat spontaaniset kansanliikkeet. Eliittikartellien hallitsema systeemi pyrkii varjelemaan

vanhoja arvoja, kun taas kansanliikkeiden Lebenswelt mukautuu arvokumouksen mukaisiin uusiin arvoihin pyrkien rakentamaan niistä arvorationaalista koostumaa. Järjestelmille on tyyppillistä kyynisyys, kun taas elämismailma pyrkii löytämään elämänsä tarkoituksen idealismistaan.

Politiikan moraalien ongelmat ovat nousseet esiin osin 'rötösherrojen' kautta, mutta myös keinoarvonaalisuuteen liittyvän seuraamusetiikan kautta. Tämän vuoksi politiikkaa arvioidaan systeemin ja elämismailman sektoreilla eri tavoilla. Esimerkki urheilun alalta ehkä hieman valoitaa ongelmaa: suoritettavotteinen systeemi arvioi doping-ongelmaa vain seuraamusetiikkansa mukaisesti eli tärkeintä on »puhtaat paperit», urheilijat eivät saa jäädä kiinni testeissä. Elämismailman velvoite-etiikan mukaan urheilun arvoina ovat mm. reilu peli ja terveet elämäntavat, mitkä doping on saattanut lokaan. Näin kansanparista nousseet ja kansan aina omaksi tuntemat urheilusankarit ovat leimautuneet poliitikkojen tapaisiksi 'rötösheroiksi'.

3. Puoluekriisi ja vihreä liike

Yhteiskunnallinen kehitys on vaikuttanut poliittiseen järjestelmään, joka ei ehkä enää sen puoluepoliittisessa organisaatiomuodossa vastaa nyky-yhteiskuntaa. Teollisen kehityksen tuotantoideologisessa vaiheessa luotu puoluepoliittinen järjestelmä perustui voimakkaalle luokka-ajattelulle ja luokkien ristiriidalle. Nämä luokat olivat myös löydettävissä tuotantoideologisessa perusjärjestyksessään vasemmalta työväenpuolueesta siirryttäessä oikealle talonpoikaispuolueesta alemman keskiluokan, keskiluokan ja yläluokan puolueisiin. Pitkään ihmisten kiinnittyminen yhteiskuntaan perustuikin tämäntyyppiseen »marxilaiseen» luokkakantaisuuteen. Viimeaikainen kehitys hyvinvointivaltioineen ja kulutusyhteiskuntineen on johtanut kuitenkin siihen, että ihmisten luokkasamaistuminen on enemmänkin weberiläisittäin tapahtuvaa markkinoiden mukaista kulutusmahdollisuuksista rakentuvaa kuin tuotantoluokkien mukaista. Vastaavasti näiden uudella tavalla yhteiskuntaan kiinnittyvien kansalaisten poliittinen käyttäytyminen ei ole vielä löytänyt omia uomiaan, kun taas »luokkakan-

taiset» ovat urautuneet vanhaan puoluepoliittiseen järjestelmään.

Tähän kehitykseen liittyy myös puolueiden transgressoituminen eli niiden kannatuspohjan laajentuminen niille perinteisten luokkien ulkopuolelle (Michels 1952, 20—21). Tällaisessa tilanteessa puolueiden perinteinen ideologia ei vastaa enää todellisuutta, eikä sillä ole entistä tehoa. Tämän vuoksi useat entiset työväenpuolueet ovatkin joutuneet reivaamaan suuntaansa yleispuolueiksi ja perinteiset konservatiiviset puolueet markkinoivat dynaamista konservatismiaan.

Markkinamekanismin ja lisääntyneen kyynisyyden myötä ovat puolueet ryhtyneet tarjoamaan kulutusyhteiskunnan äänestäjille omia erikoistarjouksiaan. Tämän vuoksi vaaliteemat ovat samankaltaistuneet ja vuoden 1983 eduskuntavaaleissa kaksi suurinta »markettia» markkinoikin samaa tuotetta eli »kansanvaltaa kansalle».

Yhteiskunnallisen kehityksen privatisoituminen on johtamassa kulutusyhteiskunnan kuninkaan eli asiakkaan irti erilaisista kollektiivisista kiinnikkeistään. Tämän vuoksi erilaisissa yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuisa on viime aikoina tullut esiin yksilöarvonaalisuuteen perustuvia ratkaisuja. Vihreät näkevätkin eri ongelmien ratkeavan pääsääntöisesti yksilöpohjalta eikä niillä näin ollen ole antaakaan rakenteellisia vaihtoehtoja nyky-yhteiskunnalle.

4. Yhden asian liikkeistä monen asian puolueeksi

Suuri osa 1960-luvun murroskauteen syntyneistä liikkeistä jatkoi toimintaansa seuraavanakin vuosikymmenenä, mutta suuren osan näistä liikkeistä oli »oligarkian rautainen laki» saanut valtaansa, ja täten ne eivät enää niin selvästi kuin ennen täyttäneet spontaanin joukkoliikkeen vaatimuksia.

Yhteiskunnalliset olosuhteetkin olivat muuttaneet huomattavasti 1960-luvulta 1970-luvulle siirryttäessä. Saastuminen ja ydinvoiman hyväksikäyttö olivat tuoneet täysin uudet ongelmat kansalaisten eteen. Erityisesti Länsi-Euroopassa juuri luonnonsuojelijat ja ydinvoiman vastustajat ovat pystyneet mobilisoimaan toimintaan suuren määrän ihmisiä — lähinnä kuitenkin nuoria. Toiminta on varsin radikaalia sekä sisällöltään että toi-

mintatavoiltaan, minkä vuoksi nämä liikkeet ovatkin saaneet hyvin paljon julkista huomiota osakseen.

Maaseudun autoituminen aktivoi luonnollisesti viranomaiset toimimaan tämän kehityssuunnan kääntämiseksi. Luotiin kehitysaluelainsäädäntö kehitysaluerahastoineen ja muine tukimuotoineen. Monin paikoin kansalaiset eivät kuitenkaan jääneet odottamaan viranomaisten toimenpiteitä, vaan syntyi laajojakin kylätoimikuntaliikkeitä, joiden avulla monet kylät pystyivät jäämään eloon ja jopa aktivoitumaan entisestään. Tällä tavoin kyläläiset omin ponnistuksin pystyivät säilyttämään koulunsa, kauppansa ja muut palvelunsa. Toiminta tuli 1970-luvulla tyypilliseksi myös kaupunkilaisille, joiden monenlainen spontaani liikehdintä nousi alueellisista ongelmista, erityisesti saastumisen estämisestä tai kaupunkivan puolustamisesta.

Maailmankuvan laajeneminen lähinnä television myötä oli omiaan synnyttämään prosenttiliikkeen. Sen jäsenet sijoittavat kehitysyhteistyökohteeseen yhden prosentin bruttotuloistaan. Suomen valtioon kanavoivat tähän toimintaan vain n. 0,4 % bruttokansantuotteesta, kun kansainvälisesti hyväksytty tavoite on 0,7 %.

Nämä uudenlaiset kansanliikkeet ovat muodostuneet pieniksi vastakulttuureiksi valtakulttuurin sisään. Maahamme on syntynyt eräänlaisia usua asumismuotoja, toimintayhteisöjä, vastakulttuurilehdistöä jne.

Hyvinvointivaltio, jonka ilmenemismuotoja jo edellä on pyritty kartoittamaan, on omalla toiminnallaan luonut »turvavaltion» (Hirsch 1983), jota voidaan nimittää myös »valvontavaltioksi». Näissä järjestelmissä valtiointressi on laajentunut erityisesti valtionapujen kautta tapahtuvaan monenmuotoiseen sosiaaliseen toimintaan. Julkiselle hallinnolle tyypillinen byrokratia on laajentunut myös sosiaalisen toiminnan sektorille. Täten nämä kangistuneet, ennen vireästi toimineet joukkoliikkeet eivät enää vedäkään massoja samassa määrin kuin ennen ja aivan uudenlaiset, vähemmän byrokratisoituneet, yksilölliseen omaehtoisuuteen perustuvat liikkeet mobilisoivat uudet kansalaiset (Hirsch 1983, 115—123 ja 169—175).

Poliittisella kentällä edustuksellinen ja välitön demokratia mittelevät keskenään voimiaan. Laa-

ja poliittinen vieraantuminen ja järjestelmän toiminnan tuloksille asetetut vaateet ovat olleet haasteita ontuvalle edustuksellisuudelle. Samalla suomalaiset ovat poliittisesti kehittyneet alamaaisista kansalaisiksi, joten heitä ei voida enää käsitellä vaalikarjana tai järjestelmän sopulilauhana.

Jäsenkirjasta on tullut taivasten valtakunnan avain niin julkisessa hallinnossa kuin myös monissa järjestöissä. Monimuotoinen ja monipuolinen järjestökenttä karsinot jäsenistöään erilaisiin ihmisiin. On ilmeistä, että tästä johtuen osa järjestäytyneistäkin passivoituu, kun heillä ei ole kykyjensä mukaista mahdollisuutta osallistua järjestönsä päätöksentekoon. Vastaavasti suuri joukko kansalaisia jää tämän vuoksi kokonaan järjestäytymättä sosiaalisiin joukkoliikkeisiin ja on valmis suuntaamaan toimintansa erilaisten uusien vastakulttuurien edustavien joukkoliikkeiden piiriin (Fogt 1984, Hyvärinen 1983 ja Schüle 1983).

Länsisaksalaisen yhteiskuntatieteilijän Joachim Hirschin mukaan nykyisillä joukkoliikkeillä on tiettyjä luonteenomaisia piirteitä, jotka ovat yhteisiä monille näistä liikkeistä, kuten asiakohtaisuus, moniaineksisuus, vallan hajauttaminen, ongelmien laaja ja syvälinen tarkastelu, julkisuus sekä spontaanisuus (Hirsch ym. 1981, 13—17). Nämä liikkeet eivät ole organisoituneet jäykkiin rakenteisiin, ja tästä syystä niiden kannatusperusta on usein sosiaalisesti moniaineksinen. Uudisliikkeet ovat keskittyneet sellaisten konkreettisten kysymysten ympärille, jotka helposti mielletään ongelmiksi myös yksilötasolla (Kotkavirta 1982).

Uudet joukkoliikkeet — jotka ovat saaneet laajaa julkisuutta esim. pyrkiessään estämään lentokenttien rakentamista Japanissa tai vanhojen kenttien laajentamissuunnitelmia Saksan Liittotasavallassa — ovat pyrkineet markkinoimaan myös uusia taloudellisia ajatuksia. Niiden mielestä ei ole kansantaloudellisesti mielekäästä repiä alas hyvin suunniteltuja vanhoja asuinalueita uusien epäinhimillisiltä tuntuvien teräsbetonirakennelmien tieltä. Toisaalta uudet liikkeet tarjoavat myös mallin oman vaihtoehtoisen elämäntavan toteuttamiseksi yksilötasolla (Kotkavirta 1982, 39; Hyvärinen 1983, 282; Efferding 1984, 857—860 ja Feher ym. 1984, 36).

Erik Allardt onkin puhunut vaihtoehtoliikkeiden yhteydessä »uussubjektivismista». Allardt katsoo sen olevan

»(1) subjektivistista tähdentäen omakohtaisia kokemuksia objektiivisten tosiasioitten sijasta, (2) antiautoritaarista vastustaen yhteiskunnan käyttämiä ohjausmekanismeja (tai, kuten Dan Steinbock sen ilmaisi, arvostellen totalitaarista puhemaailmaa), (3) individualistista torjuen sekä oikeiston että vasemmiston vanhakantaisia solidaarisuuksia, ja (4) sisäisten moraliteettien etiikkaa eikä seurausetiikkaa tähdentävää.» (Allardt 1981, 271).

Vaihtoehtoliikkeet ovat selvästikin poikenneet perinteisestä liberalistisesta omistuksellisesta individualismista sosiaalisen hyvän suuntaan. Tämä merkitsee suuntautumista kollektiivisiin tavoitteisiin (ympäristön laadun parantamiseen, sosiaalis-inhimillisiin ihmissuhteisiin jne.), jotka edustavat uudenlaisia ei-omistuksellisia elämän laatuarvoja (Müller-Rommel 1985, 51—53).

5. »Kun aate organisoidaan, niin se kuolee»

Robert Michelsin »oligarkian rautaisen lain» mukaan myös kansainvälisiin tavoitteisiin pyrkivät organisaatiot byrokratisoituvat ja näivetyvät hallinnon kehittyessä koneistoiksi, joissa ei enää niiden syntyajan henki elävöitä toimintaa.

Lukuisat yhteiskuntatieteilijät ovat esittäneet sosiaalisten liikkeiden kehityshistorioita, joissa kaikissa on yhteisenä »punaisena lankana» näiden liikkeiden byrokratisoituminen. Rammstedt on yksilöillyt oman mallinsa varsin yksityiskohdaisesti käsitellen aste asteelta liikkeen kehitykseen vaikuttavia tekijöitä ja sen itsensä sisäistä muuntumista. Nämä Rammstedtin sosiaalisen toiminnan ilmentymät eivät välttämättä aina edes johda organisoituihin liikkeisiin asti, jos niiden ajama asia voidaan ratkaista muutakin tietä. (Rammstedt 1978).

Vaihtoehtoliikehdintä onkin organisointidilemman edessä. Jos se organisoidaan, joudutaan hierarkkisiin valtarakenteisiin, mitkä ovat usein tällaisten liikkeiden perusaatteiden vastaisia, mutta jos se ei organisoidu, se hajoaa erilaisiksi itselliseksi yksiköiksi, jotka erillisinä eivät saa juuri mitään aikaan.

Puoluetoiminta on yleisen äänioikeuden myötä

joutunut organisoitumaan, minkä vuoksi aatteet ovat usein kuolleetkin pystyyn. Työväenliikkeen suurena ongelmana on sen perinteen painolasti erityisesti sen organisoitumismuodossa. Työväenpuolueiden syntyaikoina organisaation eräänä tärkeimpänä tehtävänä oli sisäisen yksimielisyyden lujittaminen, sillä yhtenäistä ja keskittynyttä luokkavihollista vastaan ei voitu ryhtyä taistelemaan hajanaisilla joukoilla. Tämä organisaation tehtävä on säilynyt, vaikka »luokkataistelusta» onkin jo siirrytty »valtiohoitajavaiheeseen». Tässä uudessa valtapaikassa ei enää tulisi pyrkiä vaalimaan vain liikkeen yhtenäisyyttä, kuten tekee SKP taistelussaan puolueen yhtenäisyydestä, vaan tulisi pyrkiä uudenmuotoiseen puolueorganisaatioon, missä päätavoitteena olisi uusien vaihtoehtojen tuottaminen ja niiden ajaminen koko puoluekentässä. Puolueet pystyisivät näin jälleen toimimaan arvorationaalina lähtökohdina teknisen rationalismin näivettämälle hallintojärjestelmälle.

6. Poliitiikan mieli

Uusi yhteiskunnallinen tilanne on johtanut tilanteeseen, jossa haetaan politiikkaan uutta mieltä. Keskusteluissa palataan varsin vanhoihin perinteisiin, sillä keskustelun aiheina ovat jälleen korruptio, rotaatio, edustuksellisuus kuin konsanaan 1700-luvun Englannissa.

Sosiaalisen rakenteen monimutkaisuus uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa on johtanut tarpeeseen purkaa järjestelmän sisäisiä hierarkioita. Monet yhteiskuntakäyberneetikot pitävätkin yhteiskunnallisena kehityksenä hierarkian purkamista. Ashbyn lain mukaan monimutkaisuuteen ei voida vastata kuin monimutkaisuudella eli kansalaisten itseohjautuvuutta tulisi lisätä eli kansalaisten tulisi saada hallita omaa elämänsä. Kansalaisten perusturvallisuus järkkyy erilaisten uhkien edessä. On saastumista, ydinsotaa ja vaikka mitä. Puolueilta ei tule vastauksia uhkaaviin haasteisiin vaan pelkästään kysymyksiä tai vanhaa liturgista ideologista paatosta.

Politiikan personalisoituminen, johon on ollut vaikuttamassa erityisesti TV ja muut julkiset tiedotusvälineet, sekä politiikan ammattisoituminen ovat muuttaneet kansanedustajat auran varresta Arkadianmäelle temmatuista yhteisten

asioiden hoitajista oman ammattikuntansa edunajajiksi. Markkinavoimat ovat tunkeutuneet varsin tehokkaasti politiikkaan monissa muodoissa. Ehdokkaiden kannatus on melkein pä suorassa riippuvuussuhteessa käytettyihin mainosmarkkoihin.

Vihreiden vaalikampanja poikkeaa selkeästi vanhojen voimien markkinoinnista. Vihreillä on avainasemassa »suusta suuhun» menetelmä, jolla tavoitetaan kannattajat kylläkin asutuskeskuksissa, mutta haja-asutusalueilla kannatuspotentiaali jää mobilisoimatta. Vihreiden vaaliteematin poikkeavat tuntuvasti muista puolueista sosiaalisten tarpeiden suuntaan, jos kohta on muistettava, että kussakin puolueessa taistelee äänestäjistä suuri joukko »vihreitä» omilla teemoillaan.

Tehtyjen tutkimusten mukaan ihmiset näyttävät kiinnittyvän politiikkaan hyvin eri tavoin. Aktivistikansalaisille tyypillisenä piirteenä on toiminta puolueesta irrallaan. Erityisesti vaateet kanavoitetaan irti puoluerakenteesta (Pesonen ym. 1979, 439). Vihreät on tyypillinen juuri tällaisena aktivistikansalaisjoukkona, joka korkean kansalaispätevyytensä vuoksi pystyy kanavoimaan omat vaateensa suoraan hallintokoneistoon tai poliittiseen järjestelmään.

Kehitystä alamaisista kansalaisiksi kuvattiin aina 1970-luvulle asti yksinomaan sovinnaisen poliittisen osallistumisen aktiivisuudella. Vuoden 1968 jälkeen poliittiseen repertuaariin pysyvästi tullut protestikäyttäytyminen kuitenkin muutti tilannetta. Nyt kehitys alistuvaisista alamaisista aktivistikansalaisiksi kuvataan sekä sovinnaisen poliittisen osallistumisen että protestikäyttäytymisen ja/tai protestivalmiuden avulla (Pesonen ym. 1979, 427—443).

Suuri osa vihreiden toimintaa onkin protestikäyttäytymistä, jossa kansalaistottelemattomuus on tullut uuteen ulottuvuuteensa. Tällä kansalaistottelemattomuuden julkisuudellahan pyritään erityisesti vaikuttamaan erilaisiin hallintokäytäntöihin ja lainsäädäntöön. Ennen nämä sektorit olivat omassa yksinäisyydessään ja tavallisen kansalaisen vaikutuksen ulkopuolella.

Vaikka suuri osa vihreiden toimintaa onkin tietynlaista pisteradikalismia, niin näillä toimilla on paikallisesti hyvin suurta merkitystä ja ne pystyvät kanavoimaan laajaa alueellista kannatusta taaksensa. Tämä kannatus ei ole yksinomaan

puoluepoliittista kannatusta, vaan näitä asioita voidaan ajaa hyvin monessa eri puolueessa. Monen eri puolueen jäsenetkin osallistuvat tämän tyyppiseen kansalaistoimintaan.

Monissa maissa on todettu, että vaihtoehtoliikehdintään osallistuvat paljon suuremmat joukot kuin perinteiseen poliittiseen toimintaan. Tämä on yksi esimerkki siitä, että puoluepoliittinen joukkotoiminta ei enää vetoa suuriin massoihin samassa määrin kuin ennen (Rantala 1981, 118—129).

Vihreät, jotka ovat pystyneet mobilisoimaan kannattajia varsin monilla teemoilla ja varsin monista leireistä, ovat siinä mielessä ongelmallisessa asemassa, että heidän on vaikea luoda kattavaa ideologiaa pisteradikalisminsa kokoavaksi voimaksi. Vihreistä on tullutkin monin paikoin fundamentaalioppositio, joka ei voi periaatteeltaan osallistua hallitusyhteistyöhön muiden puolueiden kanssa (Schüle 1983, 252—258). Täten tämä oppositio ei sellaisenaan pääse vaikuttamaan toiminnalliseen poliittiseen prosessiin.

Vihreät ovat kuitenkin monessa maassa varsin potentiaalinen poliittinen voima, sillä onhan heidän potentiaaliseksi kannatukseksi mitattu Saksan Liittotasavallassa 15 % (Abromeit, 1982, 184) ja Suomessa peräti 20 % (Taloustutkimus 1982). Nämä ovat jonkinlaisia kattoarvoja vihreiden kannatukselle, joka näiden liikkeiden tai puolueiden on luonnollisestikin hyvin vaikea saavuttaa.

Vihreän liikkeen ajattelun perustan dualismi näkyy laajemminkin liikkeen toiminnassa. Onhan vihreä liike markkinoimassa duaalitaloutta, missä kovan ja kansainvälisen kaupan raa-kojen kilpailun lakien mukaan toimivan sektorin ulkopuolella ahertaisi pehmeämpi talous, jonka ylläpito perustuisi kovan sektorin tuottoon (Kasvio 1983, 224—225 ja Wolf 1984, 577—579).

Mitä tällainen dualistisuus vaikuttaisi sitten koko yhteiskunnan integraatioon ja sen kehitykseen. Olisiko pehmeä sektori yhteiskunnallinen »kaatopaikka», johon voitaisiin siirtää kaikki yhteiskunnalliset ongelmat ja vähillä resursseilla varustetut kansalaiset, vai voisiko tästä dualismista käsin kasvaa uusi uljas yhteiskunta, missä uudenlaisen tasa-arvoisuuden ja solidaarisuuden hengessä voitaisiin ratkaista kaikki yhteiskunnan ongelmat.

Tämä dualistisuus on hyvin paradoksaalista

vihreille siinäkin mielessä, että vihreät poiketsaan perinteisistä tuotantoideologiseen jakoon pohjautuvista puolueista painottavat enemmänkin kansalaisten yhteisiä pyrkimyksiä kuin luokkapohjaisia tavoitteita ja tällä tavalla pyrkivät vanhoja puolueita selkeämmin kansalliseen yhtenäisyyteen. Mutta toisaalta tässä dualistisuudessaan erottavat kansalaiset kahdeksi erilaiseksi kategoriaksi, mikä on omiaan hälventämään kansallista yhtenäisyyttä.

Vihreiden merkitys ei siis perustu vain heidän mahdolliseen poliittiseen kannatukseensa, vaan erityisesti uusien aatteiden leviämiseen kaikkien puolueiden piirissä. Tämän lisäksi uusi aika ja uudet haasteet ovat aiheuttaneet aivan uusia lähtökohtia myös yhteiskunnalliselle tarkastelulle. Onko tuloksena sitten fundamentaaliset ratkaisut uusien kerjäläismunkistojen muodossa, vai päästäänkö näistä uusista virikkeistä uudensiiin ongelman ratkaisuihin, on kansalaisten valintojen varassa.

VIITTEET

¹ Tämä ristiriita näkyy monella yhteiskuntatieteen klassikolla kullakin hieman erilaisin painotuksin, mutta sisällöltään yhteiseksi tulkittavana. Max Weber puhui arvo- ja keino-rationaalisuuden ristiriidasta, mikä ilmeni erityisesti hallintokoneiston ja politiikan välillä (Weber 1971, 545—548). Maurice Duvergerin näkemys teknokraattisdemokraattisesta eliitistä tulee hyvin lähelle Weberin näkemystä (Duverger 1973). Teknologian ja teknisen rationaalisuuden »ylivallasta» katso lähemmin esim. Kuhns 1971.

² Katso myös eräitä suomenkielisiä esityksiä Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriasta (Gronow 1982 ja Roos 1983).

LÄHTEET:

- Abromeit, Heidrun: Parteiverdrossenheit und Alternativbewegung. Thesen zur Weiterentwicklung des Parteiensystems der Bundesrepublik. *Politische Vierteljahresschrift* 1982, s. 178—198.
- Allardt, Erik: Sukupolvet suomalaisen yhteiskunnan kuvasa. *Sosiologia* 4/1981, s. 265—274.
- Barnes, Samuel H., Kaase, Max et al.: *Political Action*. Sage Publications, Beverly Hills 1979.
- Bürklin, W. P.: Grünen und die Neue Politik: Abschied vom Dreiparteiensystem. *Politische Vierteljahresschrift* 1981, 359—382.
- Durkheim, Emile: *Uskontoelämän alkeismuodot*. Tammi, Helsinki 1980.
- Duverger, Maurice: *Modern Democracies: Economic Power versus Political Power*. Holf, Rinehart & Winston Inc., Hindsdale 1973.
- Elfferding, Wieland: Ist ein Parteienbündnis ohne Vorherrschaft möglich? *Das Argument* 148/1984, s. 849—864.
- Elvander, Nils: Democracy and Large Organisations, teoksessa Hancock, M., Donald ja Sjöberg, Gideon (eds.): *Politics in the Post-Welfare State: Responses to the New Individualism*, Columbian University Press, New York 1972.
- Farah, Barbara, Barnes, Samuel H., ja Heunks, Felix: *Political Dissatisfaction*, teoksessa Barnes, Samuel H., Kaase, Max et al.: *Political Action*. Sage Publications, Beverly Hills 1979.
- Feher, Ferenc ja Heller, Agnes: From Red to Green. *Telos* 59/1984, s. 35—44.
- Fogt, Helmut: Basisdemokratie oder Herrschaft der Aktivisten? Zum Politikverständnis der Grünen. *Politische Vierteljahresschrift* 1984, s. 97—114.
- Gronow, Jukka: Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. *Sosiologia* 4/1982, s. 248—258.
- Habermas, Jürgen: *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1973.
- Habermas, Jürgen: *Theorie des kommunikativen Handelns*, Band I ja II. Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main 1981.
- Hildebrandt, Kai ja Dalton, Russell: Die Neue Politik: Politische Wandel oder Schönwetterpolitik? *Politische Vierteljahresschrift*, 1977, s. 230—256.
- Hirsch, Joachim ja Roth, Roland: »Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden» yhteiskunnallinen perusta ja näköalat. *Politiikka* 1/1981, s. 6—24.
- Hirsch, Joachim: *Turvavaltio »Saksan malli», sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet*. Vastapaino, Jyväskylä 1983.
- Hyvärinen, Matti: Uuden tyyppin puolue vai murroksen veko. *Sosiologia* 4/1983, s. 273—284.
- Kasvio, Antti: Vanhat ja uudet liikkeet yhteiskunnallisten pyrkimysten jäsentäjinä. *Sosiologia* 3/1983, 220—226.
- Kotkavuori, Jussi: Johdanto. Teoksessa Kotkavuori, Jussi (toim.): *Power & Flower tekstejä uusista liikkeistä*. SYL-julkaisu 4/82, Espoo 1982.
- Kuhns, William: *The Post-industrial Prophets Interpretations of Technology*. Harper & Row, Publishers, New York 1971.
- Luhmann, Niklas: Soziologie als Theorie sozialer Systeme. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1967, s. 615—644.
- Michels, Robert: *Political Parties*. The Free Press, Glencoe 1952.
- Müller-Rommel, Ferdinand: New Social Movements and Smaller Parties: A Comparative Perspective. *West European Politics*, 1/1985, s. 41—54.
- Pesonen, Pertti & Sankiaho, Risto: *Kansalaiset ja kansanvalta*. WSOY, Juva 1979.
- Rammstedt, Ottheim: *Soziale Bewegung*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1978.
- Rantala, Onni: *Suomen puolueiden muuttuminen*

- 1945—1980. Turun yliopisto, Poliitikan tutkimuksen ja Sosiologian laitos. Valtio-opillisia tutkimuksia No 40/1981.
- Rawls, John: *A Theory and Justice*. Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- Roos, Jeja-Pekka: Yhteiskunnan muutos ja arkielämä. *Tiede & edistys* 3/1983, s. 6—15.
- Schüleln, Johan August: Normalität und Opposition. Der Ursachen und geschäftliche Funktionier der »Alternativbewegung«. *Leviathan* 2/1983, s. 252—274.
- Sänkiaho, Risto: Vaalikampanja, teoksessa Sänkiaho, Risto (toim.): *Kun kansa valitsi Koiviston*. Lehtimiehet Yhtymä, Jyväskylä 1983.
- Taloustutkimus Oy: Vihreät puolueet. *Omnibus*, Syyskuu 1/1982.
- Wolf, Frieder O.: Ausstieg, Umgestaltung oder Umwälzung? Chancen und Illusioner grüner Wirtschaftspolitik. *Das Argument* 146/1984, s. 571—585.